

Položaj žrtava seksualnog nasilja u sudskim postupcima u Republici Srbiji

Analiza i preporuke za potrebe predlaganja izmena i dopuna
Zakonika o krivičnom postupku i Zakona o parničnom
postupku Republike Srbije

Fondacija Fond za humanitarno pravo

Fondacija Fond za humanitarno pravo

Položaj žrtava seksualnog nasilja u sudskim postupcima u Republici Srbiji

Analiza i preporuke za potrebe predlaganja izmena i
dopuna Zakonika o krivičnom postupku i
Zakona o parničnom postupku Republike Srbije

Beograd, novembar 2024. godine

**#EY
ЗА ТЕБЕ**

Ova publikacija objavljena je uz finansijsku pomoć Evropske unije.
Za sadržinu ove publikacije isključivo je odgovoran Fond za humanitarno pravo i ta sadržina nužno ne izražava zvanične stavove Evropske unije.

Skraćenice

EU Evropska unija

FHP Fond za humanitarno pravo

JTRZ Javno tužilaštvo za ratne zločine

MKSJ Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju

ZKP Zakonik o krivičnom postupku

ZPP Zakon o parničnom postupku

SADRŽAJ

Skraćenice	2
Uvod.....	5
Konsultativni proces u vezi sa pravima i položajem žrtava seksualnog nasilja u sudskim postupcima	7
Pregled nacionalnog pravnog okvira	9
Relevantne odredbe Zakonika o krivičnom postupku Republike Srbije.....	9
Zaštita svedoka tokom krivičnog postupka.....	11
Zaštita integriteta svedoka tokom krivičnog postupka.....	11
Zaštita posebno osetljivog svedoka tokom krivičnog postupka	11
Status zaštićenog svedoka tokom krivičnog postupka	13
Imovinskopravni zahtev oštećenog tokom krivičnog postupka	14
Zaštita žrtava seksualnog nasilja tokom krivičnog postupka	16
Dokazivanje zločina seksualnog nasilja prema <i>Pravilniku o postupku i dokazima</i> MKSJ-a: Pravilo 96.....	17
Direktiva o minimalnim standardima prava, podrške i zaštite žrtava krivičnih dela 2012/29/EU	18
Naknada štete u parničnom postupku: Zakon o parničnom postupku Republike Srbije.....	20
Zaključci i preporuke	21
PRILOG.....	26

Uvod

Jedan od pravnih legata Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) predstavlja i postavljanje standarda koji se odnose na procesuiranje zločina seksualnog nasilja počinjenog u oružanim sukobima. Statut MKSJ sadrži jednu od prvih formulacija silovanja kao zločina protiv čovečnosti i odraz je nastojanja da se podigne svest o seksualnom nasilju u oružanim sukobima. *Pravilnik o postupku i dokazima* MKSJ-a doneo je posebna procesna pravila za predmete koji uključuju optužbe za seksualno nasilje.¹ Od ukupno 161 osobe protiv kojih je MKSJ podigao optužnice, 76 osoba je optuženo za zločine seksualnog nasilja.² Upravo ovaj podatak ukazuje na rasprostranjenost zločina seksualnog nasilja tokom oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije.

Iako je MKSJ okončao svoj rad, obaveza procesuiranja ratnih zločina je ostala u nadležnosti nacionalnih sudova država nastalih raspadom bivše Jugoslavije. U Republici Srbiji je za istraživanje i procesuiranje predmeta ratnih zločina od 2003. godine nadležno Javno tužilaštvo za ratne zločine (JTRZ). Za više od 20 godina postojanja JTRZ-a, ono je podiglo samo 13 optužnica koje obuhvataju zločine

1 *Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju*, pravilo 96, dostupno na: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev50_bcs.pdf, pristupljeno: 16. 7. 2024. godine.

2 *Osvrt – pitanje odgovornosti za zločine seksualnog nasilja u sukobu*, Michelle Jarvis, videti u: *Procesuiranje zločina seksualnog nasilja u nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju*, str. 56, dostupno na: <https://www.icty.org/x/file/Outreach/books/pzsn-mksj-bcs.pdf>, pristupljeno: 8. 5. 2024. godine. Iako se u knjizi navodi da su 93 osobe optužene za zločine seksualnog nasilja, u mnogim predmetima seksualno nasilje se izričito ne navodi u optužnici, mada su na suđenju izvođeni dokazi o seksualnom nasilju u vezi sa optužbom.

seksualnog nasilja u oružanim sukobima, od ukupno 106 optužnica koje je podiglo.³ Od tog broja, 9 predmeta je pravnosnažno okončano, a u njima je obuhvaćeno ukupno 15 žrtava.⁴

U ovoj statistici je potrebno naglasiti da je JTRZ tek 2018. godine podiglo optužnicu koja se odnosi samo na seksualno nasilje – silovanje u ratu, dok su prethodni predmeti pored silovanja obuhvatali i ubistva.⁵

Ako se uzmu u obzir razmere počinjenog seksualnog nasilja tokom sukoba u bivšoj Jugoslaviji, jasno je da je broj od 13 predmeta koji obuhvataju zločine seksualnog nasilja, a koji su do sada procesuirani pred domaćim sudom, veoma mali, te da je neophodno da se u narednim godinama intenzivira procesuiranje ovih zločina.⁶

3 Predmeti koji obuhvataju zločine seksualnog nasilja: *Bijeljina, Bijeljina II, Skočić, Brčko, Brčko II, Kalinovik, Gnjilanska grupa, Čuška, Bratunac, Bratunac II, Đakovica, Goražde i Vukovar-Proleterska*. Ovom spisku predmeta treba dodati i napomene za sledeće predmete: U predmetu *Zvornik I* je jedno lice osuđeno za seksualno nasilje, kvalifikovano kao nečovečno postupanje i kao telesno povređivanje. Iako je jedno lice u predmetu *Zvornik II* osuđeno za pomaganje u ubistvu, i napomenuto da je oštećeni faktički prethodno silovan, to nije kvalifikovano kao silovanje, ni kao nečovečno postupanje, niti kao telesno povređivanje, već je samo dato kao opis radnji koje su preduzete, a koje su prethodile ubistvu. U predmetu *Zvornik III i IV* je jedno lice osuđeno za seksualno nasilje, ono je kvalifikovano kao nečovečno postupanje i kao telesno povređivanje. U predmetu *Brčko II*, optuženi je oglašen krivim za nečovečno postupanje prema dvojici zatočenika u logoru Luka, iako je u pitanju bilo seksualno nasilje prema zatočenicima.

4 Do trenutka pisanja ove analize 2024. godine, u toku su predmeti: *Bratunac II, Goražde i Vukovar – Proleterska*. Suđenje u predmetu *Čuška* je počelo 2010. godine. Proširenjem optužnice 2013. godine obuhvaćeno je silovanje jedne osobe, dok je izmenjenom optužnicom iz 2024. godine silovanje izostavljeno. Videti infografik za predmet *Čuška*, dostupan na: https://hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2024/04/Infografik_Predmet_Cuska.pdf, pristupljeno: 1. 8. 2024. godine.

5 Optužnica JTRZ protiv Nikole Vide Lujčića od 12. septembra 2018. godine, dostupna na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2019/01/Optuznica_12.09.2018..pdf, pristupljeno 8. 5. 2024. godine.

6 U odnosu na broj predmeta koji obuhvataju zločine seksualnog nasilja pogledati napomenu iz fusnote broj 3.

Strateška dokumenta koja se odnose na procesuiranje ratnih zločina predviđaju unapređenje usklađenosti relevantnog normativnog okvira sa međunarodnim standardima, te se ove formulacije mogu naći u drugoj Nacionalnoj strategiji za procesuiranje ratnih zločina, za period 2021-2026. godine (Nacionalna strategija).⁷ Upravo jedan od pet posebnih ciljeva Strategije definiše da oštećeni i svedoci u postupcima za ratne zločine uživaju zaštitu i podršku u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima.⁸ Osim Nacionalne startegije, i (revidirana) Tužilačka strategija za istragu i gonjenje ratnih zločina u Republici Srbiji (Tužilačka strategija) je kao jedan od svojih ciljeva predvidela unapređenje mehanizama zaštite i podrške svedocima i oštećenima i usaglašavanje njihovog položaja u postupcima za ratne zločine sa standardima EU i međunarodnim standardima.⁹ Takođe je važno naglasiti da je JTRZ u (revidiranoj) Tužilačkoj strategiji navelo da će jedan od prioriteta za postupanje biti predmeti sa elementima seksualnog nasilja.¹⁰

Konsultativni proces u vezi sa pravima i položajem žrtava seksualnog nasilja u sudskim postupcima

Ovoj analizi je prethodio konsultativni proces u vezi sa pravima i položajem žrtava seksualnog nasilja u sudskim postupcima koji je sproveo Fond za humanitarno

7 Videti pokazatelje uticaja na nivou opšteg cilja u: *Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina 2021-2026*, septembar 2021. godine, str. 52, dostupna na zvaničnoj internet prezentaciji Vrhovnog suda Srbije: <https://vrh.sud.rs/sites/default/files/attachments/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%98%D0%B0%20%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%83%D0%B8%D1%80%D0%B0%D1%9A%D0%B5%20%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BE%D0%B4%202021%E2%80%932026.%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B5.pdf>, pristupljeno: 6. 5. 2024. godine.

8 Videti pokazatelj ishoda na nivou posebnog cilja 2 u: *Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina 2021-2026*, septembar 2021. godine, str. 54.

9 *Revidirana tužilačka strategija za istragu i gonjenje ratnih zločina u Republici Srbiji (2022 – 2026)*, str. 4.

10 *Ibid.*, str. 6.

pravo. Kroz posebno kreiran upitnik, FHP je nastojao da sagleda različite perspektive i iskustva onih koji se u okviru pravosudnih institucija bave pružanjem podrške oštećenima, advokata koji su bili angažovani kao punomoćnici oštećenih u krivičnim postupcima, ali da sagleda i iskustva i dobre prakse koje razvijaju organizacije civilnog društva, kada je reč o podršci žrtvama seksualnog nasilja pre, tokom i posle okončanja sudskih postupaka. Fond za humanitarno pravo se posebno zahvaljuje Javnom tužiocu za ratne zločine, Radovanu Laziću, Slavici Peković iz Višeg suda u Beogradu - Službe za pomoć i podršku svedocima i oštećenima Posebnih odeljenja za organizovani kriminal i ratne zločine, advokatici Marini Kljaić i advokatu Nikoli Čukanoviću, Autonomnom ženskom centru, Udruženju Romkinja „Osvit“, kao i Biljani Stepanov iz Centra za podršku ženama Kikinda na iskustvu i primerima dobre prakse podeljenim tokom konsultativnog procesa.

Konsultativni proces je potvrdio polaznu hipotezu ove analize, da postoji potreba za izmenama *Zakonika o krivičnom postupku* i *Zakona o parničnom postupku* kojima bi se unapredio položaj žrtava u krivičnim, odnosno parničnim postupcima. Imajući u vidu da su tokom konsultativnog procesa konsultovane i organizacije civilnog društva koje u svom radu prvenstveno ne pružaju pomoć i podršku žrtvama ratnih zločina, već žrtvama partnerskog i porodičnog nasilja i/ili seksualnog nasilja, na osnovu iskustva podeljenog sa FHP-om, jasno se može zaključiti da bi izmene ova dva procesna zakona imale potencijal da utiču i na sudsku praksu u slučajevima rodno zasnovanog nasilja, u krivičnim postupcima protiv polne slobode i parničnim postupcima za naknadu štete žrtvama seksualnog nasilja, što u velikoj meri širi krug žrtava čiji bi položaj mogao biti unapređen tokom sudskih postupaka.

Pregled nacionalnog pravnog okvira

Relevantne odredbe Zakonika o krivičnom postupku Republike Srbije

Zakonik o krivičnom postupku predstavlja skup pravnih normi kojima se uređuje krivični postupak.¹¹ To podrazumeva i definisanje uloge i prava žrtava krivičnih dela, odnosno oštećenih. U ZKP-u se za žrtvu koristi termin *oštećeni*, a ovaj termin se definiše kao „lice čije je lično ili imovinsko pravo krivičnim delom povređeno ili ugroženo“.¹²

Na ovom mestu je bitno napomenuti da u krivičnom pravu Republike Srbije *oštećeni* nije stranka u postupku. Isto tako, iz gorenavedene definicije je jasno da ZKP praktično izjednačava „lice čije je *lično* ili *imovinsko* pravo krivičnim delom povređeno ili ugroženo“ (kurziv prim. aut.).

Nakon što oštećeni bude ispitan tokom krivičnog postupka on postaje *svedok-oštećeni*. ZKP definiše da je *svedok* lice za koje je verovatno da će dati obaveštenja o krivičnom delu, učiniocu ili o drugim činjenicama koje se utvrđuju u krivičnom postupku.¹³

U pogledu prava oštećenih, ZKP propisuje da oni imaju sledeća prava: da podnose predlog i dokaze za ostvarivanje imovinskopravnog zahteva i predlažu privremene mere za njegovo obezbeđenje; da ukazuju na činjenice i predlažu dokaze koji su od važnosti za predmet dokazivanja; da angažuju punomoćnika iz reda advokata; da razmatraju spise i razgledaju predmete koji služe kao dokaz; da budu obavešteni o odbacivanju krivične prijave ili o odustanku javnog tužioca od krivičnog gonjenja; da podnesu prigovor protiv odluke javnog tužioca da ne preduzme ili da odustane

11 *Zakonik o krivičnom postupku* (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014).

12 *Ibid.*, član 2, stav 1, tačka 11.

13 *Ibid.*, član 91.

od krivičnog gonjenja; da budu poučeni o mogućnosti da preuzmu krivično gonjenje i zastupaju optužbu; da prisustvuju pripremnom ročištu; da prisustvuju glavnom pretresu i učestvuju u izvođenju dokaza; da podnesu žalbu protiv odluke o troškovima krivičnog postupka i dosuđenom imovinskopravnom zahtevu; da budu obavešteni o ishodu postupka i da im se dostavi pravnosnažna presuda, te da preduzimaju i druge radnje kada je to određeno ZKP-om.¹⁴ Isto tako, ZKP-om je predviđeno da se oštećenom može uskratiti pravo da razmatra spise i razgleda predmete dok ne bude ispitan kao svedok.¹⁵

Gorenavedena prava imaju sva lica koja se u toku krivičnog postupka pojavljuju kao oštećeni (bilo kao žrtve opšteg kriminaliteta, bilo kao žrtve ratnih zločina), a ne samo žrtve seksualnog nasilja.

U tom smislu, na osnovu domaćeg procesnog prava, osobe koje su žrtve seksualnog nasilja ne uživaju neka posebna prava, što je suprotno međunarodnim standardima.¹⁶ Takođe, ZKP ne sadrži specifične mere zaštite žrtava seksualnog nasilja, tako da se u odnosu na njih jedino mogu primeniti uobičajene procesne mere zaštite.¹⁷ Ipak, praksa pokazuje da pravosudne institucije ne koriste dosledno i efikasno čak ni postojeće zakonske mehanizme.

U nastavku ćemo posebno izdvojiti neke od aspekata ZKP-a koji su od posebnog značaja za prava i položaj žrtava (oštećenih) u krivičnim postupcima.

14 *Ibid.*, član 50, stav 1.

15 *Ibid.*, član 50, stav 2.

16 *Rodna dimenzija ratnih zločina: Seksualno nasilje nad ženama*, Milica Kostić, 2017, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, str. 9.

17 *Predlog praktične politike: Unapređenje prava i položaja žrtava i svedoka u postupcima za ratne zločine u Srbiji*, Fond za humanitarno pravo, 2019, dostupno na: https://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2019/12/Predlog_prakticne_politike_sr.pdf, pristupljeno 8. 5. 2024. godine.

Zaštita svedoka tokom krivičnog postupka

U cilju neometanog vođenja krivičnog postupka, ali i ohrabivanja oštećenih da svedoče, ZKP predviđa određenu procesnu zaštitu svedoka, koja se primenjuje kako u istrazi, tako i na glavnom pretresu.¹⁸ Procesna zaštita svedoka obuhvata mere koje štite integritet svedoka, mere zaštite posebno osetljivih svedoka, kao i mere zaštite svedoka koji su zbog davanja iskaza izloženi opasnosti.

Zaštita integriteta svedoka tokom krivičnog postupka

U zavisnosti od faze postupka, sud, odnosno postupajući javni tužilac su dužni da svedoka zaštite od uvrede i pretnje ili nekog drugog napada na njegov integritet koji dolazi od drugih učesnika u postupku. U tom smislu, javni tužilac može izreći samo opomenu, a sud može izreći opomenu i novčanu kaznu do 150.000 dinara.¹⁹ Osim opomene i novčane kazne, kao meru koju sud izriče nakon što se napad na integritet svedoka već dogodio, sud na raspolaganju ima i dve tzv. preventivne mere zaštite integriteta svedoka – saslušanje bez prisustva javnosti i udaljenje optuženog.²⁰

Zaštita posebno osetljivog svedoka tokom krivičnog postupka

Prema odredbama ZKP-a, *posebno osetljiv svedok* je svedok koji je s obzirom na uzrast, životno iskustvo, pol, zdravstveno stanje, prirodu, način ili posledice izvršenja krivičnog dela ili druge okolnosti, posebno osetljiv.²¹ U odnosu na ovu vrstu svedoka se primenjuju sledeće mere: ispitivanje preko sudskog veća, sudije pojedinca

18 *Zakonik o krivičnom postupku (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014), član 102. do 111.*

19 *Ibid.*, član 102, stav 2.

20 *10 godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde*, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2014, str. 62, dostupno na: https://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/10/Analiza_2004-2013_srp.pdf, pristupljeno: 15. 5. 2014. godine.

21 *Zakonik o krivičnom postupku (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014), član 103.*

ili tužioca (zavisno od faze postupka), ispitivanje uz pomoć socijalnog radnika, psihologa ili drugog stručnog lica, ili ispitivanje putem tehničkih sredstava prenosa slike i zvuka, bez prisustva stranaka i drugih učesnika u postupku u prostoriji u kojoj se svedok nalazi.

Važno je naglasiti da posebno osetljiv svedok ne može biti suočen sa okrivljenim, osim ako to okrivljeni ne zahteva, a organ postupka to dozvoli, vodeći pri tom računa o stepenu osetljivosti svedoka i pravima odbrane.²²

Ova mera je prvi put dodeljena žrtvi silovanja 2013. godine u predmetu *Ćuška*²³, a potom je dodeljena i žrtvi u predmetu *Brčko II*.²⁴ Kada je reč o žrtvi silovanja u predmetu *Ćuška* potrebno je naglasiti da, iako je nalaz veštaka psihijatrijske struke ukazivao da se radi o emocionalno nestabilnoj osobi koja je silovana kada je imala 13 godina i kod koje bi svedočenje moglo da dovede do „emocionalnog sloma”, sud je ovoj svedokinji status posebno osetljivog svedoka dodelio tek u fazi glavnog pretresa, odnosno tokom unakrsnog ispitivanja. Potrebno je istaći da je ovaj status svedokinja mogla da dobije još tokom istražnog postupka, a takođe je sud mogao da preduzme još neke dodatne mere, kao što je na primer ispitivanje uz pomoć psihologa, kako bi se ublažila negativna reakcija svedokinje.²⁵

22 *Ibid.*, član 104, stav 4.

23 Više o predmetu *Ćuška* je dostupno na: <https://www.hlc-rdc.org/Transkripti/cuska.html>, pristupljeno: 15. 5. 2024. godine.

24 Više o predmetu *Brčko II* je dostupno na: <https://www.hlc-rdc.org/Transkripti/brckoll.html>, pristupljeno: 15. 7. 2024. godine.

25 *10 godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde*, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2014, str. 64.

Status zaštićenog svedoka tokom krivičnog postupka

Sud može da dodeli svedoku *status zaštićenog svedoka*²⁶, u slučaju da postoje okolnosti koje ukazuju da bi svedok davanjem iskaza ili odgovorom na pojedina pitanja sebe ili sebi bliska lica izložio opasnosti po život, zdravlje, slobodu ili imovinu većeg obima.²⁷ Sud može odrediti status zaštićenog svedoka po službenoj dužnosti, na zahtev javnog tužioca ili samog svedoka.²⁸

Osnovni cilj mera zaštite zaštićenih svedoka je sprečavanje objavljivanja njihovog identiteta u javnosti.²⁹ Mere koje uživaju zaštićeni svedoci na osnovu ZKP-a su: isključenje javnosti sa glavnog pretresa, zabrana objavljivanja podataka o identitetu zaštićenog svedoka i uskraćivanje podataka o identitetu zaštićenog svedoka okrivljenom i njegovom braniocu. Poslednja navedena mera je izuzetnog karaktera i može trajati samo do 15 dana pre početka glavnog pretresa.³⁰ Ove mere se sprovode kroz izmenu ili brisanje podataka o istovetnosti zaštićenog svedoka iz spisa predmeta, prikriivanje izgleda zaštićenog svedoka ili njegovo ispitivanje iz posebne prostorije uz izmenu glasa, odnosno ispitivanje zaštićenog svedoka putem tehničkih sredstava za prenos i promenu zvuka i slike.³¹

Zaštićeni svedok, rešenjem o određivanju njegovog statusa, dobija pseudonim koji će se tokom postupka, ali i u javnosti, koristiti umesto njegovih ličnih podataka.³²

26 Kada je reč o suđenjima za ratne zločine, status zaštićenog svedoka je pretežno dodeljivan pripadnicima vojnih ili policijskih jedinica, pri čemu je često reč o licima koja su i sama učestvovala u izvršenju zločina.

27 *Zakonik o krivičnom postupku (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014)*, član 105.

28 *Ibid.*, član 107, stav 1.

29 *10 godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde*, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2014, str. 64.

30 *Zakonik o krivičnom postupku (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014)*, član 106, stav 3.

31 *Ibid.*, član 108, stav 2.

32 *Ibid.*

Status zaštićenih svedoka se žrtvama seksualnog nasilja danas redovno dodeljuje u predmetima ratnih zločina (videti npr. predmete *Skočić, Gnjilanska grupa, Bratunac, Kalinovik i Goražde*).³³

Imovinskopravni zahtev oštećenog tokom krivičnog postupka

U okviru krivičnih postupaka žrtve (oštećeni), uključujući u to i žrtve seksualnog nasilja, mogu istaći imovinskopravni zahtev za naknadu materijalne i/ili nematerijalne štete prouzrokovane počinjenim krivičnim delom.³⁴ U dosadašnjim postupcima za ratne zločine, sud nikada nije odlučivao o imovinskopravnom zahtevu oštećenih (iako su zahtevi isticali), već je oštećene uvek upućivao na parnicu.³⁵ (*Videti u nastavku deo koji se odnosi na relevantne odredbe Zakona o parničnom postupku Republike Srbije.*)

ZKP predviđa da je organ postupka dužan da prikupi dokaze za odlučivanje o zahtevu i pre nego što je on podnet.³⁶ Do sada je, prilikom odbijanja imovinskopravnog zahteva u predmetima ratnih zločina, sud tvrdio da bi odlučivanje o zahtevu dovelo do „odugovlačenja postupka”, pozivajući se na odredbe ZKP-a koje nalažu da je krivični postupak hitan.³⁷ U predmetu *Bratunac*³⁸ sud nije prihvatio da se izvede psihijatrijsko veštačenje zaštićene svedokinje uz obrazloženje da bi to dovelo „do odugovlačenja krivičnog postupka”³⁹ ali takođe nije prihvatio da izvrši uvid u veštačenje priloženo

33 Više o ovim predmetima je dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?cat=234>, pristupljeno: 15. 5. 2024. godine.

34 *Zakonik o krivičnom postupku (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014)*, čl. 252 – 260.

35 Videti izveštaje i transkripte sa suđenja u predmetima ratnih zločina u Republici Srbiji: <http://www.hlc-rdc.org/?cat=234>, pristupljeno 28. 5. 2024. godine.

36 *Zakonik o krivičnom postupku (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014)*, čl. 256.

37 *Ibid.*, čl. 252.

38 Više o ovom predmetu dostupno je na: <https://www.hlc-rdc.org/Transkripti/bratunac.html>, pristupljeno: 26. 9. 2024. godine

39 Prvostepena presuda Višeg suda u Beogradu-odeljenje za ratne zločine K-Po2 8/27, str. 5, dostupna na adresi: https://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2020/01/Prvostepena_presuda_-_anonimizovana.pdf pristupljeno: 26. 9. 2024. godine

od strane punomoćnika oštećene jer isto „nije određeno naredbom suda“.⁴⁰ Iz ovoga jasno proizilazi da sud zapravo nije želeo da se upušta u dokazivanje i odlučivanje o imovinskopravnom zahtevu.

40 *Ibid.*

Zaštita žrtava seksualnog nasilja tokom krivičnog postupka

Kao što je već istaknuto, ZKP ne sadrži specifične mere zaštite žrtava seksualnog nasilja, tako da se u odnosu na njih jedino mogu primeniti uobičajene procesne mere zaštite, što je suprotno međunarodnim standardima.⁴¹

Specifična priroda i ranjivost žrtava seksualnog nasilja iziskuje i posebne mere zaštite tokom krivičnog postupka. Upravo zbog toga su u međunarodnim okvirima izgrađeni posebni standardi i obaveze institucija u postupanju sa žrtvama seksualnog nasilja tokom sudskog postupka. Među tim merama su isključenje javnosti tokom svedočenja, svedočenje putem jednosmerne interne televizije, posebna pravila u vezi sa ocenom svedočenja žrtava (nije potrebno potkrepljivanje svedočenja žrtava seksualnog nasilja drugim dokazima; pristanak žrtve nije osnov za oslobođenje od odgovornosti ukoliko je žrtva bila izložena nasilju ili zastrašivanju, ili ukoliko je strahovala za sebe ili blisko lice; ranije seksualno ponašanje žrtve nije prihvatljiv dokaz).⁴²

Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju uveo je pravilo da se raniji seksualni život žrtve seksualnog nasilja neće razmatrati kao dokaz; da sud neće tražiti dodatan dokaz kako bi se potkrepilo svedočenje žrtve, kao i to da se kao argument odbrane neće prihvatiti pristanak žrtve ukoliko je bila izložena nasilju ili pretnji nasiljem.⁴³

41 *Predlog praktične politike: Unapređenje prava i položaja žrtava i svedoka u postupcima za ratne zločine u Srbiji*, Fond za humanitarno pravo, 2019; *Rodna dimenzija ratnih zločina: Seksualno nasilje nad ženama*, Milica Kostić, 2017, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, str. 9.

42 Videti na primer član 75. i član 96. *Pravilnika o postupku i dokazima MKSJ*, član 24. *Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori, br. 6/2001)* i *Rezoluciju Saveta Evrope 1212 (2000.) o silovanju u oružanim sukobima*, para. 6

43 *Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju*, pravilo 96, dostupno na: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev50_bcs.pdf, pristupljeno: 16.05.2024. godine.

Dokazivanje zločina seksualnog nasilja prema Pravilniku o postupku i dokazima MKSJ-a: Pravilo 96.

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju usvojio je još 1994. godine posebna pravila za predmete koji uključuju optužbe za seksualno nasilje.⁴⁴ *Pravilnik o postupku i dokazima* MKSJ-a je odredio posebna pravila koja se odnose na izvođenje dokaza za zločine seksualnog nasilja. U tom smislu, pravilo 96 je bilo najvažnije oruđe u nastojanju da se u toku suđenja Tužilaštvo MKSJ-a suprotstavi diskriminativnim taktičkim potezima odbrane koji pokušavaju da iskoriste rodne stereotipe.⁴⁵

Pravilo 96 navodi da se u slučajevima u kojima se procesuiraju seksualno nasilje neće tražiti dodatno potkrepljivanje svjedočenja žrtve; da se pristanak ne može upotrebiti kao odbrana ako je žrtva bila izložena nasilju, prisili, zatočenju ili psihičkom pritisku, ili joj se time pretilo, ili je imala razloga da se toga boji, ili je razumno verovala da bi, ako se ona ne povinuje, neko drugi mogao biti tome izložen, ili bi mu se time moglo pretiti ili ga time zastrašivati; da pre nego što se prihvate dokazi o pristanku žrtve, optuženi mora uveriti sudsko veće *in camera* da su ti dokazi relevantni i verodostojni; i da se ranije seksualno ponašanje žrtve ne prihvata kao dokaz u postupku.⁴⁶ Ovim pravilom je MKSJ uveo praksu da je za osudu počinioca seksualnog nasilja dovoljna i samo izjava žrtve (izjava ne mora biti potkrepljena drugim dokazima), da se kao argument odbrane ne može koristiti da je žrtva dala svoj pristanak, te ustanovio možda najvažnije pravilo – da se seksualno ponašanje žrtve u prošlosti ne može smatrati dokazom u postupku.

44 *Rodna dimenzija ratnih zločina: Seksualno nasilje nad ženama*, Milica Kostić, 2017, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, str. 10.

45 *Kako dokazati zločine seksualnog nasilja*, Priya Gopalm i dr., u: *Procesuiranje zločina seksualnog nasilja u nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju*, str. 120.

46 *Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju*, pravilo 96.

Direktiva o minimalnim standardima prava, podrške i zaštite žrtava krivičnih dela 2012/29/EU

Od velike važnosti za poboljšanje standarda u pogledu pružanja podrške i zaštite za žrtve predstavlja i *Direktiva o minimalnim standardima prava, podrške i zaštite žrtava krivičnih dela 2012/29/EU*.⁴⁷ Srbija, kao država u procesu pristupanja EU, treba da uskladi svoje zakonodavstvo sa zakonodavstvom EU, do trenutka pristupanja u članstvo EU. Naime, iako primarna nadležnost u uređivanju položaja žrtava pripada državama članicama, EU je regulisala pojedina prava žrtava krivičnih dela.⁴⁸ Direktiva predstavlja obavezujući dokument za sve članice EU, čiji je cilj da na sveobuhvatan način sagleda potrebe žrtava, kako bi žrtve bile prepoznate i tretirane s poštovanjem i dostojanstvom, te imale pristup pravdi i mogućnost naknade štete.⁴⁹ Direktiva predviđa dve kategorije prava: pravo na informisanost i prava koje žrtve krivičnih dela treba da ostvare tokom krivičnog postupka. Pravo na informisanost podrazumeva da žrtve budu informisane o svim pravima, i to od prvog kontakta sa nadležnim državnim organom. Osim toga, žrtvama mora biti omogućen pristup besplatnim uslugama različitih oblika podrške, poput saveta, upućivanja na specijalističke usluge, emotivne i psihološke podrške, prevencija rizika i reviktimizacije.⁵⁰

Nadalje, Direktiva predviđa prava koja žrtve treba da ostvaruju tokom krivičnog postupka, poput prava da budu informisane o toku postupka, prava na prevodioca,

47 *Direktiva 2012/29/EU* je dostupna na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=hr>, pristupljeno: 8. 7. 2024. godine.

48 *Predlog praktične politike: Unapređenje prava i položaja žrtava i svedoka u postupcima za ratne zločine u Srbiji*, Fond za humanitarno pravo, 2019, str. 8-10, dostupno na: https://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2019/12/Predlog_prakticne_politike_sr.pdf, pristupljeno 8. 7. 2024. godine.

49 *Nacionalna strategija razvoja sustava podrške žrtvama i svjedocima u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2016. do 2020. godine* (*Narodne novine*, br. 75/15), dostupno na: https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_07_75_1437.html, pristupljeno: 16. 7. 2024. godine.

50 *Pravni i institucionalni okvir u Srbiji u pogledu prava i potreba civilnih žrtava rata*, str. 53, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2017/08/Pravni-i-institucionalni-okvir-u-Srbiji-u-pogledu-prava-i-potreba-civilnih-%C5%BErtavarata.pdf>, pristupljeno: 3. 8. 2024. godine.

na izjavljivanje pritužbe, na saslušanje svedoka i veštaka, predlaganje dokaza, kao i na prigovor protiv odluke o odustanku od krivičnog gonjenja.⁵¹ Direktiva takođe predviđa da se žrtvi mora obezbediti i pravna pomoć u slučajevima kada je to neophodno, kao i da se mora osigurati poštovanje njene privatnosti i ličnog integriteta.⁵² Osim navedenog, države su dužne da za svaku žrtvu izvrše blagovremenu i individualnu procenu, kojom se utvrđuje da li su zbog posebne ranjivosti ili izloženosti ponovnoj viktimizaciji potrebne specifične zaštitne ili druge mere. Prilikom ovakve procene moraju se uzeti u obzir lične karakteristike žrtve, vrsta ili priroda krivičnog dela, kao i posebne okolnosti pod kojima je krivično delo izvršeno.⁵³ Imajući u vidu prethodno navedene parametre, Direktiva ističe da posebna pažnja treba da bude posvećena žrtvama koje su posebno ranjive zbog težine krivičnog dela, žrtvama krivičnih dela s diskriminatornim motivima, te onim žrtvama koje su u takvom odnosu s počiniteljima da su posebno ranjive zbog toga što od njega zavise.⁵⁴

51 *Predlog praktične politike: Unapređenje prava i položaja žrtava i svedoka u postupcima za ratne zločine u Srbiji*, Fond za humanitarno pravo, 2019, str. 9, dostupno na: https://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2019/12/Predlog_prakticne_politike_sr.pdf, pristupljeno 8. 7. 2024. godine.

52 *Pravni i institucionalni okvir u Srbiji u pogledu prava i potreba civilnih žrtava rata*, FHP, str. 53, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2017/08/Pravni-i-institucionalni-okvir-u-Srbiji-u-pogledu-prava-i-potreba-civilnih-%C5%BErtavaraata.pdf>, pristupljeno: 8. 7. 2024. godine.

53 *Ibid.*

54 *Direktiva 2012/29/EU*, član 22. stav 2, dostupna na: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=hr>, pristupljeno: 8. 7. 2024. godine.

Direktivom se predviđa i da svi nadležni službenici koji dolaze u kontakt sa žrtvama, na prvom mestu policijski službenici, kao i osobe zaposlene u tužilaštvu i sudu, moraju pohađati opštu i specijalizovanu obuku radi unapređenja njihovih znanja o potrebama žrtava, kako bi sa njima mogli da postupaju profesionalno i sa uvažavanjem.⁵⁵

Naknada štete u parničnom postupku: Zakon o parničnom postupku Republike Srbije

Kako je navedeno u delu koji se odnosi na isticanje imovinskopravnog zahteva oštećenog tokom krivičnog postupka, u dosadašnjim postupcima za ratne zločine, sud nikada nije odlučivao o imovinskopravnom zahtevu oštećenih (iako su zahtevi isticani), već je oštećene uvek upućivao na parnicu.⁵⁶ Umesto da to bude izuzetak, postupanje sudova u Srbiji je nedosuđivanje imovinskopravnog zahteva praktično pretvorila u praksu.

Takvim postupanjem suda u krivičnom postupku se znatno pogoršava položaj žrtava (oštećenih), jer su prinuđeni da se upuste u još jedan sudski postupak koji je iscrpljujuć na više načina. Parnični postupci su skupi i dugotrajni, a žrtve se izlažu ponovnoj viktimizaciji.

Za postupak naknade štete u parničnom postupku poseban problem predstavlja situacija ukoliko je žrtva seksualnog nasilja u krivičnom postupku imala status zaštićenog svedoka. Ukoliko žrtva koja je imala status zaštićenog svedoka želi da se upusti u parnični postupak, ona mora da odustane od zaštitnih mera, jer *Zakon o*

55 *Položaj i prava žrtava kaznenih djela u Republici Hrvatskoj*, str. 25, dostupno na: <https://www.documenta.hr/assets/files/publikacije/položaj-i-prava-zrtava-kaznenih-djela-2017-web.pdf>, pristupljeno: 8. 7. 2024. godine.

56 *Žrtva silovanja upućena na parnični postupak radi ostvarenja naknade štete*, saopštenje, 25. 9. 2019. godine, FHP, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=36916>, pristupljeno: 7. 8. 2024. godine. Videti takođe izveštaje i transkripte sa suđenja u predmetima ratnih zločina u Republici Srbiji: <http://www.hlc-rdc.org/?cat=234>, pristupljeno 7. 8. 2024. godine.

parničnom postupku ne predviđa mogućnost da se osoba u ulozi tužioca u parničnom postupku pojavi pod pseudonimom (kao vidom zaštitne mere), već isključivo pod imenom i prezimenom. Tada se žrtva seksualnog nasilja nalazi pred izborom da li će zadržati zaštitne mere i ostati bez prava na naknadu štete, ili će odustati od mera zaštite i pojaviti se u ulozi tužioca u parničnom postupku za ostvarivanje prava na naknadu štete.⁵⁷

Sledstveno tome, većina žrtava nije spremna da se upusti u još jedan sudski postupak, čime odustaju od ostvarenja prava na naknadu štete.⁵⁸

Zaključci i preporuke

Nedostaci koji su uočeni u postupcima za ratne zločine, koji su vođeni pred nadležnim sudom u Republici Srbiji od 2003. godine do danas, a koji su se odnosili na procesuiranje seksualnog nasilja u oružanim sukobima na prostoru bivše SFRJ, ukazuju na praznine i neadekvatna rešenja u nacionalnom zakonodavnom okviru, kao i na izvesnu neusaglašenost s međunarodnim standardima. Neki od primera neusklađenosti sa međunarodnim standardima predstavljaju pitanja o ranijim seksualnim aktivnostima žrtve ili njenom pristanku, posebna pravila u vezi sa ocenom svedočenja žrtava (poput zahteva za dodatnim dokazima, osim svedočenja

57 *Predlog praktične politike: Procesuiranje zločina seksualnog nasilja tokom oružanih sukoba pred sudovima u Republici Srbiji*, FHP, 2019. godine, str. 31, dostupno na: https://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2019/12/Predlog_prakticne_politike_Procesuiranje_zlocina_seksualnog_nasilja_tokom_oruzanih_sukoba_pred_sudovima_u_Srbiji.pdf, pristupljeno: 6. 8. 2024. godine.

58 Vrhovni sud (ranije: Vrhovni kasacioni sud; od 11. maja 2023. godine je nastavio sa radom kao Vrhovni sud, nakon konstituisanja Visokog saveta sudstva, u skladu sa *Zakonom o uređenju sudova (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 10/23)* je u oktobru 2019. godine predstavio *Smernice za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom postupku*, dostupno na: https://www.vrh.sud.rs/sites/default/files/attachments/smernice%20steta_web.pdf, pristupljeno: 12. 8. 2024. godine. Smernice pružaju konkretna rešenja, kako javnim tužiocima, tako i sudijama, na koji način javni tužioc i sudije treba da postupaju kako bi na najdelotvorniji način odlučili o postavljenom imovinskoopravnom zahtevu.

žrtve), itd. Ovi primeri ukazuju da trenutna zakonska rešenja nisu u skladu sa praksom koju je postavio MKSJ, a koja prioritet daje zaštiti žrtava i uzima u obzir specifičnosti seksualnog nasilja.⁵⁹

Republika Srbija treba da revidira normativni okvir koji se odnosi na prava i položaj žrtava seksualnog nasilja u sudskim postupcima. Ove promene treba da odražavaju duh borbe protiv nekažnjivosti za seksualno nasilje, kao i da budu usmerene na adresiranje potreba žrtava ovih zločina.

U cilju unapređenja prava i položaja žrtava seksualnog nasilja, FHP predlaže *reformu Zakonika o krivičnom postupku* i *Zakona o parničnom postupku*. Izmene ZKP-a i ZPP-a u ovom kontekstu nisu relevantne samo za žrtve seksualnog nasilja počinjenog tokom oružanih sukoba, već bi one imale potencijal da utiču i na sudsku praksu u slučajevima rodno zasnovanog nasilja, u krivičnim postupcima protiv polne slobode i parničnim postupcima za naknadu štete žrtvama seksualnog nasilja.

Osim ZKP-a, potrebno je izmeniti i ZPP, za one slučajeve kada žrtve svoje imovinskopravne zahteve ne mogu da ostvare u toku krivičnog postupka. Naime, trenutno žrtve koje podnose tužbu za naknadu štete u građanskim parnicama moraju da se pojave pred sudom pod punim imenom i prezimenom i time gube zaštićeni status koji su uživale u krivičnom postupku. Ovo nosi ozbiljan rizik od ponovne viktimizacije i retraumatizacije, jer su žrtve seksualnog nasilja prinuđene da biraju između zaštite privatnosti i naknade štete. Stoga, ne iznenađuje podatak da ni jedna žrtva seksualnog nasilja u ratu, iz predmeta koji su do sada pravnosnažno okončani pred domaćim sudovima, nije želela da podnese tužbu za naknadu štete u parničnom postupku upravo zbog navedenog razloga. U tom smislu, FHP smatra da i *Zakon o parničnom postupku* treba revidirati, kako bi žrtve seksualnog nasilja zadržale zaštićeni status koji su uživale u krivičnom postupku i na taj način mogle da ostvare svoje pravo na odštetu bez odricanja od prava na privatnost i zaštićenog statusa.

59 *Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju*, pravilo 96, MKSJ.

Istovremeno, u pogledu ostvarivanja imovinskopravnog zahteva u krivičnom postupku, budući da oštećeni nije stranka u postupku, on ni nema pravo izjavljivanja žalbe na presudu.⁶⁰ Mogućnost izjavljivanja žalbe u pogledu dela presude koji se odnosi samo na imovinskopravni zahtev⁶¹, položaj žrtava seksualnog nasilja bi se umnogome poboljšao. U dosadašnjoj praksi sud se nije upuštao u razmatranje niti je posebno obrazlagao odluku za nedosuđivanje imovinskopravnog zahteva.⁶² Takvoj praksi doprinosi i činjenica da tužioci, kao stranka u postupku, do sada nikada nisu izjavili žalbu na ovaj deo presude, odnosno osporavali odluku suda u pogledu imovinskopravnog zahteva.⁶³ U pogledu imovinskopravnog zahteva i tokom samog postupka tužioci generalno postupaju pasivno, dok se punomoćnici oštećenih jedini bave prikupljanjem i predlaganjem dokaza kojim potkrepljuju ovaj zahtev. Kako se i strateški dokumenti i Vrhovni sud zalažu za veći procenat dosuđivanja imovinskopravnog zahteva za žrtve teških krivičnih dela, što do sada nije imalo pozitivan efekat, mogućnost žrtava seksualnog nasilja da izjave žalbu u ovom delu presude bi predstavljao značajno poboljšanje njihovog položaja u krivičnom postupku.

60 Pogledati odeljak *Relevantne odredbe Zakonika o krivičnom postupku Republike Srbije*, str. 5

61 Upravo oštećenog na izjavljivanje žalbe na presudu u pogledu imovinskopravnog zahteva ne bi bio presedan u pravu, ovakva praksa već postoji u zakonodavstvu Francuske: član 186 Zakonika o krivičnom postupku i Italije: član 575 Zakonika o krivičnom postupku.

62 Pogledati predmet *Bratunac* gde je sud uputio zaštićenu svedokinju na parnicu jer „podaci krivičnog postupka nisu pružali pouzdan osnov ni za delimično ni za potpuno dosuđenje“ iako je sud odbio da izvodi ili prihvati dokaze koji se odnose na imovinskopravni zahtev dostupan na <https://www.hlc-rdc.org/Transkripti/bratunac.html> pristupljeno: 26. 9. 2024. godine; predmet *Zvornik – Standard*, u kojem je sud takođe uputio oštećenu na parnicu jer „podaci krivičnog postupka nisu pružali pouzdan osnov ni za delimično ni za potpuno dosuđenje“ iako je zahtev izjavljen zbog smrti bliskog lica koji ne zahteva posebno dokazivanje osim ispunjenost dva uslova da je zahtev nastao usled izvršenja krivičnog dela i da ga izjavi ovlašćeno lice, a krivični postupak se ne bi odugovlačio jer za određivanje nematerijalne štete nije potrebno veštačenje, već sud novčani iznos određuje po slobodnoj oceni, što znači da ukoliko sud proceni da je zahtev oštećene previsoko postavljen, isti je mogao sam precizirati i dosuditi naknadu manju od tražene. Dostupan na adresi <https://www.hlc-rdc.org/Transkripti/zvornik.html> pristupljeno: 26. 9. 2024. godine.

63 Prema podacima FHP-a TRZ nikada nije izjavio žalbu na presudu u pogledu imovinskopravnog zahteva.

Kako bi se osiguralo nesmetano i efikasno vođenje sudskog postupka, od ključne je važnosti da žrtve imaju podršku od strane institucija koje su nadležne za krivično gonjenje, te da budu informisane o sudskom postupku, kao i o svojim pravima, kako bi njihov iskaz bio što kvalitetniji, a posledice po kasniji život što manje.

U svetlu do sada iznetog, FHP iznosi sledeće preporuke koje bi trebalo razmotriti u cilju izmena *Zakonika o krivičnom postupku* i *Zakona o parničnom postupku Republike Srbije*:

- U cilju unapređenja sistema podrške, neophodno je osigurati standardizovano postupanje prema žrtvama u svim fazama postupka, pružanje pomoći kroz pravno zastupanje, pružanje neophodnih informacija o toku postupka, pružanje psihološke pomoći, osnaživanje saradnje među nadležnim državnim institucijama i organizacijama civilnog društva koje se bave pružanjem podrške žrtvama, te uspostavljanje efikasne regionalne saradnje.⁶⁴
- Žrtvama seksualnog nasilja, kao i žrtvama koje posledice zločina osećaju i danas u vidu posttraumatskog stresnog poremećaja, uvek treba da bude dodeljen status posebno osetljivog svedoka, kako bi se na taj način reviktimizacija žrtve smanjila na najmanju moguću meru.
- Žrtve seksualnog nasilja treba da dobiju status posebno osetljivog svedoka odmah tokom istražne faze krivičnog postupka, kako bi se reviktimizacija svela na najmanju moguću meru.
- U situacijama kada postoji opasnost da je žrtvi seksualnog nasilja ugrožen život ili bezbednost zbog svedočenja u postupku, sud uvek treba da im dodeli status zaštićenog svedoka.

64 *Predlog praktične politike: Unapređenje prava i položaja žrtava i svedoka u postupcima za ratne zločine u Srbiji*, Fond za humanitarno pravo, 2019, str. 31, dostupno na: https://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2019/12/Predlog_prakticne_politike_sr.pdf, pristupljeno 8. 7. 2024. godine.

- Žrtve seksualnog nasilja treba da budu obavешtene od strane postupajućeg suda ili javnog tužioca, ukoliko dođe do odbacivanja krivične prijave, obustavljanja krivičnog gonjenja ili odustanka javnog tužioca od krivičnog gonjenja.⁶⁵
- Izmene *Zakonika o krivičnom postuku* treba da idu u pravcu prihvatanja standarda koji je uspostavio MKSJ za dokazivanje seksualnog nasilja u ratu. Preciznije, potrebno je izmeniti način dokazivanja seksualnog nasilja tako da prilikom svedočenja žrtve seksualnog nasilja nije potrebno potkrepljivanje svedočenja drugim dokazima; da pristanak žrtve nije osnov za oslobođenje od odgovornosti, ukoliko je žrtva bila izložena nasilju ili zastrašivanju, ili ukoliko je strahovala za sebe ili blisko lice; i da ranije seksualno ponašanje žrtve nije prihvatljiv dokaz.
- Žrtvama treba dosuditi naknadu štete u toku trajanja krivičnog postupka u vidu odlučivanja o podnetim imovinskopравnim zahtevima, dok upućivanje na parnični postupak treba da bude izuzetak.
- Žrtvama kao oštećenima treba omogućiti izjavljivanje žalbe na presudu u pogledu imovinskopравnog zahteva, čime bi se povećala mogućnost da ovo pravo ostvare u krivičnom postupku i zaštitili od dosadašnje prakse suda da se za imovinskopравni zahtev oštećeni isključivo upućuju na parnicu.⁶⁶
- *Zakon o parničnom postupku* treba da bude izmenjen, tako da se odredbama ovog zakona omogući da se žrtvama koje su tokom krivičnog postupka imale zaštitne mere dozvoli da ih zadrže i tokom parničnog postupka.⁶⁷

65 *Položaj žrtve u krivičnom postupku u Republici Srbiji*, Komitet pravnika za ljudska prava YUCOM (Ana Janković Jovanović, Milena Vasić), str. 11.

66 Prema podacima FHP-a sudovi u Srbiji do sada nisu nikada dosudili imovinskopравni zahtev žrtvama ratnih zločina, uključujući žrtve seksualnog nasilja, u krivičnom postupku, već su uvek upućivani na parnicu.

67 *Predlog praktične politike: Procesuiranje zločina seksualnog nasilja tokom oružanih sukoba pred sudovima u Republici Srbiji*, FHP, 2019. godine, str. 31, dostupno na: https://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2019/12/Predlog_prakticne_politike_Procesuiranje_zlocina_seksualnog_nasilja_tokom_oruzanih_sukoba_pred_sudovima_u_Srbiji.pdf, pristupljeno: 6. 8.2024. godine.

PRILOG

Na osnovu sprovedenog konsultativnog procesa, te analize, njenih zaključaka i preporuka, FHP je pripremio set komentara na tekst Nacrta zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku. Ove komentare, FHP je podneo Ministarstvu pravde Republike Srbije u okviru javne rasprave o ovom nacrtu zakona, a u ovom prilogu su preneti u celosti.

Komentari Fonda za humanitarno pravo na tekst Nacrta zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku

Uvod

Radne grupa za izmene krivičnog zakonodavstva, odnosno Krivičnog zakonika (KZ) i Zakonika o krivičnom postupku (ZKP) formirane su 12. maja 2021. godine. Javnost je prve informacije, u vidu nacrta izmena KZ-a i ZKP-a dobila 26. septembra 2024. godine, kada je Ministarstvo pravde objavilo poziv za javnu raspravu o izmenama i dopunama ovih zakona. Za javnu raspravu ostavljen je rok od samo mesec dana tokom kojih bi se trebalo upoznati sa predloženim izmenama i dopunama, analizirati ih, te u tom vremenskom roku iskomentarisati postojeće i predložiti nove izmene i dopune.

Fond za humanitarno pravo (FHP) ističe da je rok od mesec dana za javnu raspravu za izmene krovnih zakona krivičnog zakonodavstva nerazumno kratak, naročito ako se uzme u obzir da su radne grupe na ovim izmena radile duže od tri godine, a da tokom tog perioda javnost nije imala priliku da sazna ni ko su članovi radnih grupa, niti u kom pravcu će izmene ići. Pored toga, predložene izmene oba zakona, a naročito ZKP-a, su zapravo suštinske, pa je upitno da li je preporučljivo da se taj zakon menja na ovaj način ili je celishodnije donošenje novog. Izmene ZKP-a u pogledu prava okrivljenog su osetne, a predviđeno vreme za javnu raspravu je toliko kratko da nije moguće sagledati sve posledice predloženih izmena.

Predloženim izmenama i dopunama ZKP-a se ne unapređuje status oštećenih i svedoka, a kod nekih izmena je uočljivo da je predlagač imao na umu samo

okrivljenog, bez razmatranja kako će to uticati na oštećene, odnosno svedoke. Pa je tako, uvođenje žalbe protiv odluke za dobijanje statusa posebno osetljivog svedoka, jako štetno, naročito za žrtve seksualnog nasilja i žrtve nasilja u porodici, imajući u vidu da se time stvara mogućnost zastrašivanja posebno osetljivog svedoka. Predlogom ove izmene se i sama zaštita posebno osetljivog svedoka negira, a on izlaže sekundarnoj viktimizaciji. Stava smo da izmene treba da budu takve da se zaštita svedoka poboljša, te je neophodno obavezati tužioca i sud da moraju tražiti da policija pruži zaštitu oštećenima i svedocima. Takođe je neophodno uvesti odredbu kojom će se oštećeni i svedoci u postupcima protiv polnih sloboda zaštititi, tako što neće biti dozvoljeno ispitivanje u pogledu njihovog prethodnog seksualnog života. Pored toga i oštećenima treba omogućiti da u postupku, pored stranaka, predlažu određivanje veštačenja. S obzirom na dosadašnju negativnu praksu i u pogledu odlučivanja o imovinskopravnom zahtevu, oštećenima treba takođe omogućiti da izjave žalbu na presudu u delu koji se odnosi na imovinskopravni zahtev. Imajući u vidu domet izmena krovnih zakona krivičnog zakonodavstva, jasno je da bi makar vreme rasprave o njima moralo biti duže. S obzirom na smer ovih izmena FHP je stava da se izmene sistemskih zakona ne smeju vršiti bez adekvatne, a pre svega, kvalitetne javne rasprave, kojom dužinom će se ostaviti dovoljno vremena javnosti da se upozna sa izmenama i da sagleda njihov intenzitet.

U daljem tekstu, FHP će izneti komentare na pojedine članove Nacrta zakona i za pojedine predložiti način na koji oni moraju biti izmenjeni.

Izmene ZKP-a

Član 7.

U članu 15. stav 4. menja se i glasi

„Izuzetno, sud može da izvede dokaze kojima se utvrđuju činjenice u postupku, ako oceni da su izvedeni dokazi nejasni, protivrečni ili u suprotnosti sa drugim dokazima i kada je to neophodno da bi se predmet dokazivanja svestrano raspravio“.

Ovakvim izmenama sudu se sada daje ovlašćenje da izvodi dokaze radi utvrđivanja činjenica u postupku, čime se negira stav 2 istog člana da je teret dokazivanja na tužiocu. Predlogom ovakve izmene se, i pored toga što stoji reč izuzetno, sudu daje mogućnost da uvek kaže da je izvođenje dokaza potrebno da bi se određena činjenica utvrdila. Ovim se umnogome odstupa od adverzijalnosti postupka, čije je uvođenje bila namera zakonodavca prilikom donošenja ZKP-a 2011. godine, gde je smatrao da tužilac u postupku treba da ima aktivnu ulogu i da se okrivljeni u postupku suprotstavlja samo tužiocu, dok je sud nepristrasna strana koja treba da proceni da li je i do koje mere tužilac dokazao optužni akt. Činjenica da se okrivljeni sada pored tužilaštva, suprotstavlja i sudu sam postupak čini nepravičnim. Ovakvim predlogom se pored unazađenosti adverzijalnog postupka, zapravo unižava i uloga tužilaštva, jer je zakonodavac ovakvom izmenom pokazao da smatra da tužilac nije sposoban da sam dokaže optužnicu, već mu je potreban sud kao pomagač u postupku protiv okrivljenog. To je veliki korak unazad u odnosu na adverzijalni sistem koji je ZKP-om postavljen, te se ovim rešenjem vraćamo inkvizicionom obliku krivičnog postupka.

Član 23.

Član 50. menja se i glasi:

Oštećeni ima pravo:

17) da podnese žalbu protiv odluke o troškovima krivičnog postupka i dosuđenom imovinskopravnom zahtevu;

Ovaj član bi trebalo izmeniti tako da oštećenom bude omogućeno da izjavi ne samo žalbu na odluku o dosuđenom imovinskopravnom zahtevu, nego i na deo odluke koja se odnosi na imovinskopravni zahtev uopšte, nezavisno od toga da li je isti dosuđen ili je oštećeni za njegovo ostvarivanje upućujen na parnicu. FHP je u svom radu, na osnovu dvodecenijskog iskustva praćenja procesuiranja ratnih zločina u Srbiji, mnogo puta ukazivao da u postupcima za ratne zločine sud nikada nije odlučivao u pogledu imovinskopravnog zahteva, već je oštećene upućivao na parnicu, uključujući i žrtve seksualnog nasilja i oštećene sa statusom zaštićenog svedoka. Zbog negativne prakse sudova u Srbiji, da u krivičnim postupcima ne

odlučuju o imovinskompravnom zahtevu, već oštećene upućuju na parnicu, Vrhovni sud je 2019. godine doneo „Smernice za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom postupku“ (Smernice), koje su imale za cilj da sudije podstaknu da se imovinskopравnim zahtevima u postupku bave i pomognu im u pogledu odlučivanja o naknadi kada je reč o nematerijalnoj šteti. Smernice do sada nisu dale vidnije rezultate imajući u vidu da sudovi generalno u malom broju slučajeva odlučuju o imovinskopравnom zahtevu, dok ima sudova koji od donošenja smernica do oktobra 2024. godine nisu nikada odlučili o istom.

Te iz tog razloga ovu tačku treba izmeniti tako da glasi:

17) da podnese žalbu protiv odluke o troškovima krivičnog postupka i odluke o imovinskopравnom zahtevu;

Član 48.

U članu 102. stav 2. reči: „javni tužilac“ zamenjuju se rečima: „javno tužilaštvo“.

U stavu 4. reči: „javni tužilac“ zamenjuju se rečima: „javno tužilaštvo“, a reči: „nadležnog javnog tužioca“ zamenjuju se rečima: „nadležno javno tužilaštvo“.

U stavu 5. reči: „Javni tužilac“ zamenjuju se rečima: „Javno tužilaštvo“.

Izmene ovog člana zakona su samo jezičke prirode, dok je radna grupa propustila da suštinski izmeni ovu odredbu zakona i time poboljša položaj svedoka. Stavom 5 ovog člana predviđena je mogućnost suda da zahteva da policija preduzme mere zaštite oštećenog ili svedoka, ali ne i obaveza da to učine. FHP je i ranije isticao da je neadekvatna zaštita svedoka u krivičnom postupku jer tužilac i sud nisu dužni da zahtevaju od policije njihovu zaštitu, već im se samo ostavlja ta mogućnost, pa je još 2015. godine predlagao izmene člana 102. ZKP-a kako bi se ova obaveza uvela.⁶⁸ U

68 10 godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji – Konture pravde, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2014, str. 66 i 67.

svojoj Analizi prvih 10 godina suđenja za ratne zločine u Srbiji, FHP je naveo slučajeve u kojima su se svedoci, bivši ili aktivni pripadnici snaga bezbednosti, žalili na pretnje koje dobijaju van sudnice zbog svedočenja. FHP je tada izneo da je „samo u jednom slučaju veće obavestilo javnost da je o pretnjama obavestilo policiju, dok u drugim slučajevima nije bilo moguće utvrditi da li je sud postupio u skladu sa obavezama iz ZKP-a“.⁶⁹ Iz ovog razloga, radi suštinske zaštite svedoka u postupku **nužno je uvesti obavezu** tužilaštva i suda **da zaštitu traže**.

Te iz tog razloga treba izmeniti član 102 stav 5 tako da glasi:

Javni tužilac ili sud moraju zahtevati da policija preduzme mere zaštite oštećenog ili svedoka u skladu sa zakonom.

Član 49.

Član 103. menja se i glasi:

„Svedoku koji je s obzirom na uzrast, životno iskustvo, način života, pol, lične osobine, zdravstveno stanje, vrstu ili prirodu krivičnog dela i okolnosti pod kojima je izvršeno krivično delo, posledice izvršenog krivičnog dela, odnosno druge okolnosti slučaja posebno osetljiv, javno tužilaštvo, odnosno sud može obrazloženim rešenjem, na zahtev stranaka, samog svedoka, ili po službenoj dužnosti odrediti status posebno osetljivog svedoka.

Protiv rešenja iz stava 1. ovog člana **dozvoljena je žalba** veću iz člana 21. stav 4. ovog zakonika“.

Ovakva izmena odredbe ZKP-a o posebno osetljivom svedoku je nedopustiva. Njome su unazađuje položaj posebno osetljivog svedoka i negira zaštita koja je ovom odredbom predviđena, te omogućava dodatno zastrašivanje svedoka samom

⁶⁹ FHP, Analiza procesuiranja ratnih zločina u Srbiji u periodu od 2004. do 2013. godine, str. 66 i 67, dostupno na: https://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/10/Analiza_2004-2013_srp.pdf.

mogućnošću pobijanja odluke kojom mu se zaštita pruža. Imajući u vidu da se odluka o dodeljivanju statusa posebno osetljivog svedoka može pobijati u okviru žalbe protiv prvostepene presude, prava okrivljenog nisu prekršena, te nije nužno proširivati mu ih na ovaj način. Uvođenje ovakve odrebe bi žrtvama pričinjavalo znatnu štetu, npr. žrtvama seksualnog nasilja, izlažući ih sekundarnoj viktimizaciji. Osim toga uvođenjem prava na žalbu na ovakvu odluku bi se samo nepotrebno produžavao krivični postupak.

Član 54.

U članu 117. stav 1. reči: „Organ postupka“ zamenjuju se rečima: „Javno tužilaštvo, odnosno sud“, a reči: „uz obavezu sastavljanja službene beleške“ zamenjuju se rečima: „uz obavezu naknadnog dostavljanja pisane naredbe“.

Stav 5. menja se i glasi:

„Javno tužilaštvo, odnosno sud dužan je da bez odlaganja dostavi naredbu o veštačenju strankama i braniocu, a ako je veštačenje odredio usmeno, dužan je da naredbu dostavi u roku od tri dana od dana usmenog određivanja veštačenja“.

Ovakva izmena člana 117 u stavu 1 je nedovoljna jer u velikoj meri ograničava oštećenog u pogledu mogućnosti za isticanje valjanog imovinskopravnog zahteva. Naime, ZKP, članom 253 stav 2 obavezuje oštećenog da određeno označi svoj imovinskopravni zahtev i podnese dokaze. Jedino se dosuđivanje naknade nematerijalne štete zbog duševnih patnji usled smrti bliskog lica dosuđuje po slobodnoj oceni suda, odnosno bez veštačenja, već samo na osnovu ocene suda koja visina naknade je pravična. U svim ostalim situacijama, npr. kada se utvrđuje stepen invaliditeta, naruženosti, umanjenja opšte životne aktivnosti itd, neophodno je veštačenje, jer ni oštećeni ni sud ne raspolažu stručnim znanjem koje je neophodno da bi se utvrdile te činjenice. Da bi oštećeni mogao da ispuni svoju zakonsku obavezu u pogledu određivanja imovinskopravnog zahteva i podnošenja dokaza, mora svoje određivanje zasnovati na nalazu veštaka i isti priložiti kao dokaz. Sa druge strane, određivanje veštačenja na predlog oštećenog, u smislu člana 117 ZKP-a do sada nije bilo moguće, jer je zakonodavac izričito odredio da se veštačenje određuje po

službenoj dužnosti ili na predlog stranke ili branioca, a oštećeni nije stranka nego samo učesnik u postupku. Na ovaj način oštećeni je suštinski onemogućen da ispuni svoju zakonsku obavezu i podnese valjan imovinskopravni zahetv na osnovu kog bi sud mogao da donese svoju odluku.

Stoga se predlaže izmena člana 117 u stavu 1. tako da isti glasi:

„Javno tužilaštvo, odnosno sud po službenoj dužnosti ili na predlog stranke, branioca i oštećenog, određuje veštačenje pisanom naredbom, a ako postoji opasnost od odlaganja veštačenje se, uz obavezu naknadnog dostavljanja pisane naredbe, može i usmeno odrediti.“

Stav 5. menja se i glasi:

„Javno tužilaštvo, odnosno sud dužan je da bez odlaganja dostavi naredbu o veštačenju strankama, braniocu i oštećenom, a ako je veštačenje odredio usmeno, dužan je da naredbu dostavi u roku od tri dana od dana usmenog određivanja veštačenja.“

Član 58.

U članu 123. posle stava 4. dodaje se stav 5. koji glasi:

“Sudske odluke se ne mogu zasnivati na nalazu i mišljenju veštaka koji je dobijen suprotno članu 117. stav 1. ovog zakonika.”.

Uvođenje ove izmene, bez da je prethodno izmenjen član 117 na predloženi način, imalo bi negativne posledice za oštećene u postupku, u pogledu preciziranja imovinskopravnog zahteva. Naime, ZKP, članom 253 stav 2 obavezuje oštećenog određeno označi svoj zahtev i podnese dokaze. Jedino se dosuđivanje naknade nematerijalne štete zbog duševnih patnji usled smrti bliskog lica dosuđuje po slobodnoj oceni suda, odnosno dosuđuje bez veštačenja, nego samo na osnovu ocene suda koja visina naknade je pravična. U svim ostalim situacijama, npr. kada se utvrđuje stepen invaliditeta, naruženosti, umanjenja opšte životne aktivnosti itd, neophodno je veštačenje, jer ni oštećeni ni sud ne raspolažu stručnim znanjem koje

je neophodno da bi se utvrdile te činjenice. Da bi oštećeni mogao da ispuni svoju zakonsku obavezu u pogledu određivanja imovinskopravnog zahteva i podnošenja dokaza, mora svoje određivanje zasnovati na nalazu veštaka i isti priložiti kao dokaz. Sa druge strane, određivanje veštačenja na predlog oštećenog, u smislu postojećeg člana 117 ZKP-a i predloženih izmena, nije moguće, jer je zakonodavac izričito odredio da se veštačenje određuje po službenoj dužnosti ili na predlog stranke ili branioca, a oštećeni nije stranka nego samo učesnik u postupku. U takvoj situaciji oštećenom bi jedino bilo na raspolaganju veštačenje koje bi obavio veštak po njegovom privatnom zahtevu. Smatramo da bi takvo veštačenje bilo prihvatljivo u krivičnom postupku, imajući u vidu da je odlučivanje o imovinskopravnom zahtevu u krivičnom postupku adhezioni postupak koji se rešava po pravilima građanskog prava. Tako ZPP izričito, odredbom člana 261, stranci dozvoljava da sama priloži nalaz veštaka upravo na one okolnosti koje zahtevaju neko stručno znanje kojim ni stranka ni sud ne raspolažu. Korišćenje nalaza veštaka pribavljenog na ovaj način i zasnivanje sudske odluke u delu koji se odnosi na imoviskopravni zahtev oštećenog, ni u kom slučaju ne bi uticali na osnovnu svrhu krivičnog postupka, odnosno utvrđivnje postojanja ili nepostojanja krivične odgovornosti okrivljenog. Imajući sve to u vidu dozvola da se odluka o imovinskopravnom zahtevu zasniva na veštačenju koje nije odedio sud ni na koji način ne bi ugrozila sam krivični postupak. Takođe zbog negativne prakse sudova u Srbiji, da generalno, u krivičnim postupcima ne odlučuju o imovinskompravnom zahtevu, već oštećene upućuju na parnicu Vrhovni sud je 2019. godine doneo Smernice, koje su imale za cilj da sudije podstaknu da se imovinskopravnim zahtevima u postupku bave i pomognu im u pogledu odlučivanja o naknadi kada je reč o nematerijalnoj šteti. To do sada nije dalo vidljivije rezultate imajući u vidu da sudovi generalno u malom broju slučajeva odlučuju o imovinskopravnom zahtevu, dok ima sudova koji od donošenja smernica do oktobra 2024. godine nisu nikada odlučili o istom. Imajući u vidu sve napred navedeno neophodno je odrediti izuzetak da za odlučivanje o imovinskopravnom zahtevu nije neophodno veštačenje određeno od strane suda.

Član 295. menja se i glasi:

„Član 295.

Istraga se pokreće protiv određenog lica za koje postoji osnovana sumnja da je učinilo krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti.

U istrazi se prikupljaju dokazi i podaci potrebni za donošenje odluke o podizanju optužnice, o obustavi istrage, kao i dokazi za koje postoji opasnost da se neće moći ponoviti na glavnom pretresu ili bi njihovo izvođenje bilo otežano.”

Ovim izmenama se sada ukida mogućnost za pokretanje istrage protiv nepoznatog počinioca. U Nacrtu zakona je to objašnjeno na sledeći način „neformalni postupak koji prethodni krivičnom postupku – pretkrivični postupak, vodi se na nivou najnižeg stepena sumnje – osnova sumnje protiv osumnjičenog lica koji može biti i nepoznato lice, a čije utvrđivanje identiteta je jedan od osnovnih zadataka policije nakon saznanja da je učinjeno krivično delo.“ S obzirom na svoje dosadašnje iskustvo u praćenju procesuiranja ratnih zločina u Srbiji, a imajući u vidu pre svega kompleksnost ovih postupaka FHP smatra da je opravdana zabrinotost u vezi prepuštanja policiji da prikuplja dokaze protiv nepoznatih počinitelaca, odnosno sprovođenje predistražnih radnji bez nadzora tužilaštva u procesuiranju ratnih zločina.

U članu 451. st. 1. i 2. menjaju se i glase:

„Drugostepeni sud ispituje presudu u delu koji se pobija žalbom, u okviru osnova pobijanja koji su istaknuti u žalbi, ali mora uvek po službenoj dužnosti ispitati:

- 1) da li postoji povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 438. stav 1. ovog zakonika i da li je glavni pretres, protivno odredbama ovog zakonika, održan u odsustvu optuženog, a u slučaju obavezne odbrane i u odsustvu branioca optuženog;
- 2) da li je na štetu optuženog povređen krivični zakon (član 439.).

Drugostepeni sud povodom žalbe izjavljene u korist optuženog, ispitaće po službenoj dužnosti odluku o krivičnoj sankciji ako je žalba izjavljena zbog pogrešno

ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja ili zbog povrede krivičnog zakona”.

Ovim izmenama se proširuje obaveza drugostepenog suda i po ugledu na ranije važeća zakonska rešenja, ponovo postavlja obaveza drugostepenog suda da presudu ne ispituju samo u okviru žalbenih razloga, već i po službenoj dužnosti. Proširivanjem ovlašćenja, u ovom slučaju, drugostepenog suda izgleda kao da zakonodavac potvrđuje da nema veru u sposobnost tužilaštva da adekvatno zaštititi javne interese i istakne žalbu u u pogledu potencijalnih nedostataka odluke prvostepenog suda. Ovakvim rešenjem se takođe tužilaštvu koje je u postupku možda i bilo nedovoljno aktivno, ali i okrivljenom, ostavlja da izjave kakvu god žalbu i da se oslone na obavezu drugostepenog suda da po službenoj dužnosti ispituje dobar deo žalbenih osnova. Time se samo stvara još veća mogućnost da se prvostepene presude ukidaju i krivični postupci produžavaju, iako i sada neopravdano dugo traju. Osim toga ovim se sudu daju ovlašćenja koja sistem krivičnog postupka vraćaju u inkvizicioni, što je svakako suprotno pravcu u kojem je postupak otišao ZKP-om iz 2011. godine.

Predložena izmena:

Dodavanje člana 162a koji se odnosi na posebna pravila kod dokazivanja u slučajevima krivičnih dela protiv polnih sloboda, pa tako naziv i tekst glase:

Član 162a

Posebna pravila o dokazima u slučajevima krivičnih dela protiv polnih sloboda

(1) Oštećenog krivičnim delom nije dopušteno ispitivati o njegovom seksualnom životu pre izvršenog krivičnog dela koje je predmet postupka. Nijedan dokaz koji se iznosi da bi pokazao ranije seksualno iskustvo, ponašanje ili seksualnu orijentaciju oštećenog neće biti prihvatljiv.

(2) Izuzetno od stava 1. ovog člana može se u postupku koristiti dokaz da sperma, medicinska dokumentacija o povredama ili drugi materijalni dokazi potiču od drugog lica, a ne od optuženog.

(3) U slučajevima izvršenja krivičnih dela protiv čovečnosti i vrednosti

zaštićenih međunarodnim pravom, pristanak žrtve se ne može upotrebiti u prilog odbrane optuženog.

(4) Pre prihvatanja dokaza u skladu s ovim članom, obaviće se odgovarajuće saslušanje, s koga je isključena javnost.

(5) Zahtev, prateća dokumentacija, i zapisnik sa saslušanja čuvaju se zapečaćeni u posebnom omotu, osim ako Sud ne odredi drugačije.

Nedostaci koji su uočeni u dosadašnjim postupcima za ratne zločine, koji su vođeni pred nadležnim sudom u Republici Srbiji od 2003. godine do danas, a koji su se odnosili na procesuiranje seksualnog nasilja u oružanim sukobima na prostoru bivše SFRJ, ukazuju na praznine i neadekvatna rešenja u nacionalnom zakonodavnom okviru, kao i na izvesnu nesaglasnost sa međunarodnim standardima. Neki od primera neusklađenosti sa međunarodnim standardima predstavljaju pitanja o ranijim seksualnim aktivnostima žrtve ili njenom pristanku, posebna pravila u vezi sa ocenom svedočenja žrtava (poput zahteva za dodatnim dokazima, osim svedočenja žrtve), itd. Ovi primeri ukazuju da trenutna zakonska rešenja nisu u skladu sa praksom međunarodnih krivičnih sudova, a koja prioritet daje zaštiti žrtava i uzima u obzir specifičnosti seksualnog nasilja. Specifična priroda i ranjivost žrtava seksualnog nasilja iziskuje i posebne mere njihove zaštite tokom krivičnog postupka. Upravo zbog toga su u međunarodnim okvirima izgrađeni posebni standardi i obaveze institucija u postupanju sa žrtvama seksualnog nasilja tokom sudskog postupka. Među tim merama su isključenje javnosti tokom svedočenja, svedočenje putem jednosmerne interne televizije, posebna pravila u vezi sa ocenom svedočenja žrtava (nije potrebno potkrepljivanje svedočenja žrtava seksualnog nasilja drugim dokazima; pristanak žrtve nije osnov za oslobođenje od odgovornosti ukoliko je žrtva bila izložena nasilju ili zastrašivanju, ili ukoliko je strahovala za sebe ili blisko lice; ranije seksualno ponašanje žrtve nije prihvatljiv dokaz). Uzimajući sve napred navedeno, FHP predlaže dodavanje člana 162a.

**Položaj žrtava seksualnog nasilja
u sudskim postupcima u Republici Srbiji**

Analiza i preporuke za potrebe predlaganja izmena i dopuna Zakonika o krivičnom postupku i Zakona o parničnom postupku Republike Srbije

Izdavač:

Fondacija Fond za humanitarno pravo

Dečanska 12, Beograd

www.hlc-rdc.org

Autorke:

Višnja Šijačić, Mirjana Arsić i Marina Kljaić

Urednica:

Jovana Kolarić

Tiraž:

100

Grafičko oblikovanje:

Milica Dervišević

Štampa:

Instant System, Beograd

